

THE FORMATION OF THE SYSTEM OF HYDROLOGICAL CONCEPTS IN THE SCHOOL PHYSICAL AND GEOGRAPHICAL COURSES

In the article, the volume and the structure of the system of hydrological concepts are determined, and the peculiarities of their provision in the textbooks of Geography at the main school are demonstrated. It is noted that the formation of the full-fledged system of hydrological terms which can be used and improved by a student in his further life must be carried out in correspondence with the psychological and pedagogical conditions.

The author of the article formed a system of hydrological concepts, and the peculiarities of their demonstration in the Geography textbooks for the main school were defined; the psychological and pedagogical conditions which are necessary for the formation of the system of hydrological concepts were determined. It is stated that the formation of hydrological concepts must correspond to the age peculiarities of the pupils of the main school.

***Keywords:** a system of hydrological concepts, the stages of the concepts formation, the term initialization.*

УДК 371. 32.91(07)

КРАЄЗНАВЧА СКЛАДОВА ПІДРУЧНИКІВ З ГЕОГРАФІЇ ДЛЯ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ЇХ ЗМІСТОВОГО КОМПОНЕНТУ ТА МЕТОДИЧНОГО АПАРАТУ

***О. Ф. Надтока,**
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
завідувач лабораторії географічної і економічної освіти,
Інститут педагогіки НАПН України,
e-mail: nadtoka.ol@ukr.net*

У статті розглядаються науково-методичні засади використання краєзнавчого підходу у навчанні географії, а також шляхи його упровадження через структуру і зміст підручників з географії для основної школи. У їх змісті реалізується раніше запропонована автором статті ідея про трьохступінчасту концепцію краєзнавчого пізнання учнів. Воно здійснюється через призму поняття «рідний край», яке сприймається ними:

- як свій населений пункт;
- як свій регіон (область або інший елемент адміністративно-територіального поділу);
- як вся територія України.

Краєзнавча складова залишається важливим елементом осучаснення змісту підручників географії. Завдяки її використанню учні загальноосвітніх навчальних закладів розширюють уявлення про довкілля, природні та соціальні явища, більш повно формують власну географічну картину світу. Крім цього, проектування краєзнавчої складової на методичний апарат підручників значно розширює його можливості.

Ключові слова: *географічне краєзнавство, краєзнавчий підхід у навчанні географії, поняття «рідний край», структура і зміст підручників з географії, основна школа.*

Постановка проблеми. Національна доктрина розвитку освіти України XXI століття зазначає, що головною метою української системи освіти є створення умов для розвитку і самореалізації кожної особистості як громадянина України, а також формування покоління, яке здатне навчатися впродовж життя, створювати й розвивати цінності громадянського суспільства. З цією метою впроваджені стандарти освіти, змінені навчальні плани і програми. В цьому плані важливе значення має відіграти географія – єдиний шкільний предмет дуалістичного характеру, що спирається як на природничі так і суспільствознавчі базисні підвалини. Одним з підходів у навчанні географії є краєзнавчий, про його роль і значення неодноразово зазначали В. С. Бугрій, М. Г. Криловець, В. П. Корнєєв, О. Ф. Надтока, О. В. Тімець, П. Т. Тронько, О. М. Топузов, Б. О. Чернов, М. Т. Янко.

Окремі напрями використання краєзнавчого підходу відображені у дисертаційних дослідженнях В. В. Бенедюк (1999), В. А. Редіна (2000), О. В. Тімець (2001), С. В. Захарова, (2003), В. М. Соловей (2003), В. С. Бугрій (2006), М. Г. Криловця (2009).

П. Т. Тронько зазначав свого часу про важливість пізнання рідного краю, яке духовно збагачує всіх людей, що живуть в Україні» [8, с. 194]. Тому для методики навчання географії важливим питанням сьогодення є відображення краєзнавчого підходу в підручниках географії як основних носіях її змісту.

Аналіз останніх досліджень. У Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти [1] зазначається: «Географічний компонент спрямований на засвоєння учнями знань про природну і соціальну складову географічної оболонки Землі, формування в учнів комплексного, просторового, соціально орієнтованого знання про планету Земля у результаті застосування краєзнавчого, регіонального і планетарного підходів та усвідомлення цілісного географічного образу своєї країни» [1, с. 28]. Таким чином цей основоположний освітній документ визначає краєзнавчий підхід серед основних у навчанні географії. Даний підхід вимагає транслювати навчальний матеріал через призму рідного краю.

Свого часу, автором цієї статті автором статті висвітлена ідея про трьох-ступінчасту концепцію краєзнавчого пізнання учнів. Воно здійснюється через призму поняття «рідний край», яке сприймається ними:

- як свій населений пункт;
- як свій регіон (область або інший елемент адміністративно-територіального поділу);
- як вся територія України. [5, с.88].

Формулювання мети статті. Щойно розроблені нові програми для основної школи у відповідності до оновленого Державного стандарту [4]. На часі актуальною є проблема розроблення концепції нових підручників з географії які б відповідали новим вимогам стандарту і навчальної програми. В цій статті розглядаються питання врахування краєзнавчого підходу у підручниках географії.

Основна частина. Географія як навчальний предмет основної школи починає вивчатися учнями загальноосвітніх шкіл з 6-го класу. Вже з перших занять вчитель знайомить учнів з метою і завданнями вивчення географії, і в цьому розрізі з ходом організації методологічних і фенологічних спостережень і розв'язує таким чином завдання з краєзнавства. Підтвердженням цьому є краєзнавчий підхід до навчання географії закладений у змісті підручника «Географія. 6 кл.», авторів О. М. Топузова, О. Ф. Надтоки, Т. Г. Назаренко, Л. П. Вішнікіної, А. А. Шуканової. Він містить спеціальні рубрики краєзнавчого характеру: «У нас в Україні» та «Поради їжачка-мандрівника».

Вивчаючи тему «Способи зображення Землі», на уроках і практичних заняттях учні знайомляться з планом, його основними ознаками, топографічною картою і планом своєї місцевості, вчать читати топографічні знаки, загальногеографічні і тематичні карти та формують власний досвід використання карт і планів своєї місцевості. З метою закріплення краєзнавчих знань, в зміст якого входить формування знань про конкретні фізико-географічні умови своєї місцевості вчителю бажано використовувати топографічні диктанти або спеціальні тести, яка мають бути закладені у зміст підручника чи навчального комплекту.

Для збагачення учнів краєзнавчими знаннями і компетенціями в 6 класі значні можливості мають теми «Літосфера», «Гідросфера» і «Атмосфера». Так у процесі вивчення земної кори і її будови краєзнавчий підхід сприяє усвідомленому засвоєнню основних форм і будови рельєфу, ознайомленню учнів з особливостями рельєфу своєї області і умовами його формування під дією внутрішніх і зовнішніх процесів, гірськими породами, що складають місцевість, особливостями їх залягання. Учні в процесі такої діяльності поступово формують досвід дослідника, який на прикладі компонентів природи своєї місцевості відкривають нові горизонти знань. У змісті підручника «Географія. 6 кл.», авторів О. М. Топузова, О. Ф. Надтоки, Т. Г. Назаренко,

Л. П. Вішнікіної, А. А. Шуканової цей аспект реалізується через введення рубрик «Розумникам», «Дослідникам», завданням якої є саме активізувати вищезазначені види діяльності.

Практичні роботи з теми «Атмосфера» передбачають узагальнення спостережень за погодою у вигляді графіків, діаграм, схем і опису погоди своєї місцевості за день, тиждень, місяць та пору року. Практична робота №5. «Розв'язування задач на зміну температури повітря й атмосферного тиску з висотою» та № 6 «Складання графіку зміни температури повітря, рози вітрів та їх аналіз» та дослідження «Аналіз погоди в різних місцях світу за одну добу з використанням різних джерел інформації», також, повинні спиратися на використання краєзнавчого матеріалу.

Вивчення теми «Гідросфера» ще в більшій мірі спирається на краєзнавчий матеріал, і тому, ця тема краще засвоюється учнями 6-х класів. Місцеві джерела, річки, озера, болота, ставки є об'єктами їх досліджень. при вивченні підземних і поверхневих вод рідного краю. У розрізі дослідження «Охарактеризувати найближчу місцеву водойму», яке задеклароване новою навчальною програмою учні знайомляться з планом опису річки чи озера своєї місцевості, знайомляться з сучасними методами гідрологічних досліджень.

Краєзнавчі знання учнів, отримані ними при вивченні цих тем, є основними при розгляді теми «Природний комплекс», її вивчення необхідно здійснювати на прикладі природи своєї місцевості і взаємозв'язків між її окремими компонентами. Практична робота №8 (на місцевості) «Ознайомлення з одним з природних комплексів (ландшафтів) своєї місцевості, виявлення взаємозв'язків між його компонентами». Програма передбачає практичну роботу на місцевості, у зміст якої входить ознайомлення учнів з компонентами природи своєї місцевості і виявлення взаємозв'язків між ними.

Поняття «природний комплекс» вважаються узагальнюючим і учителю слід пам'ятати, що свідоме його засвоєння поняття в подальшому є основою для розуміння фізико-географічних курсів.

Шкільний курс «Географія материків і океанів» тривалий час вважався таким, що має обмежені можливості у формуванні краєзнавчих знань учнів загальноосвітніх навчальних закладах. Проте, певний прорив у цьому плані було зроблено з появою підручника «Географія материків і океанів. Підручник для 7-го класу загальноосвітніх навчальних закладів», авторів/Топузова О. М., Надтоки О. Ф., Назаренко Т. Г., Вішнікіної Л. П. (К.: Світ знань. – 2008. – 292 с.). Саме в ньому, концентричною основою змісту стає краєзнавча складова. Навіть приклади на основі краєзнавчого матеріалу, подаються в ньому не лише в темі «Євразія». Нижче подається приклад одного з блоків підручника, який побудований на основі краєзнавчого підходу та подається в кінці вивчення кожного з материків:

«Україна та Африка»

Вірогідно, першим африканцем, який побував на землях, що тепер є частиною України, був визначний берберо-арабський мандрівник Ібн-Баттута. Протягом 132-53 рр. він відвідав чимало країн: Єгипет, Персію (Іран), Сирію, Китай та інші. У своїх записках «Подарунок споглядачам про дива міст та чудеса подорожей» мандрівник розповідає про перебування у Криму і південних областях сучасної України. В його працях згадуються різні географічні об'єкти, розташовані в Україні.

Українці почали відвідувати Африку лише у XX столітті, спочатку як учасники наукових експедицій, а пізніше допомагали молодим африканським державам у розвитку економіки у складі радянських груп спеціалістів. Такі групи працювали у Єгипті, Сомалі, Ефіопії, Лівії, Анголі та інших країнах. Вони проводили геологічні дослідження, здійснювали будівництво промислових і транспортних об'єктів, допомагали у розроблянні зрошувальних систем.

Водночас велика кількість африканської молоді навчалася в університетах та інститутах України, переважно у Києві, Одесі, Харкові й Львові. Нині багато африканських студентів навчаються у ВУЗах України.

Наші військовослужбовці не раз брали участь у миротворчих операціях, що здійснювалися під егідою ООН, зокрема в Лівії. Торговельні стосунки між Україною та африканськими країнами, поки що незначні. Найактивніша торгівля проводиться з Єгиптом, Тунісом та Південною Африкою.

Більше інформації про українців в Африці можна одержати на сайті <http://ucrania-mozambique.blogspot.com>.» [2].

Використовуючи краєзнавчий підхід, кожний розділ програми для 7 класу обов'язково треба починати з актуалізації опорних знань учнів, шляхом відтворення в їх пам'яті найбільш відомого і найбільш конкретного для учнів місцевого матеріалу. Далі він використовується для порівняння з природними особливостями інших материків. Завершальним етапом вивчення даного курсу повинна стати природознавча екскурсія у місцевості, де живуть учні [3].

Курс «Географія України» апіорі є краєзнавчим за своїм характером. Під час оволодіння ним учні формують уявлення про умови розвитку і взаємозв'язки географічних компонентів, природні ресурси, населення та господарство на території України. Велике значення застосування краєзнавчого принципу при вивченні географії України полягає в тому, що він забезпечує розвиток в учнів уявлень про свій край, як складову частину країни. Досить важливим елементом цього курсу є вивчення географії своєї області. В різних регіонах України підготовлені посібники спрямовані на вивчення географії своєї області. Цінними у цьому плані є ряд робіт М. Ю. Костиці, що стосуються Житомирщини та посібник Новикової В. І. «Географія Черкаської області» [6].

Основна мета при вивченні географії своєї області, як і всієї системи краєзнавчої роботи в школі, полягає в тому, щоб ознайомити учнів з конкретними природно – економічними умовами рідного краю, готовності приймати участь в його подальшому розвитку [3].

Навіть курс «Суспільна географія світу» має певні перспективи, щодо застосуванні краєзнавчого підходу у змісті підручників. Адже будь які соціально-економічні процеси, в тому числі і глобалізаційного характеру можна транслювати через призму своєї місцевості, шляхом порівняння, аналізу чи рівневого відображення.

Слід зазначити про роль краєзнавчого підходу у процесі оволодіння географічними поняттями. Поняття – це основа здобуття знань і компетенцій. Будь – який практичний об’єкт, стаючи предметом науки, моделюється в ній за допомогою понять. Зміни наукового знання ведуть до змін понять і навпаки [7].

Тому, досить важливо, щоб у учнів загальноосвітніх навчальних закладів формувалася чіткий алгоритм сприйняття понять. Застосування краєзнавчого підходу під час вивчення теми «Атмосфера» (Географія. 6 кл.) дає змогу оволодіти складними географічними поняттями, такими як «погода» і «клімат». Далі, в цьому курсі, при вивченні теми «Гідросфера», за вимогами нової програми учень називає: суттєві ознаки понять «океан», «море», «затока», «протока», «острів», «океанічна течія», «річка», «озеро», «болото», «льодовик», «багаторічна мерзлота», «підземні води». Алгоритм більшості з цих понять спирається на краєзнавчу основу і відбувається з використанням краєзнавчого підходу. Адже набагато легше зрозуміти сутність поняття «підземні води» саме навівши учням приклад найближчого джерела.

Висновки. Краєзнавчий підхід закладений у Державному стандарті, як один з основних у навчанні географії, має бути відображеним у підручнику таким чином, щоб передбачити створення можливостей для інтенсифікації навчального процесу на заняттях географії, створювати передумови для самостійної творчої діяльності учнів, враховувати їхні освітні запити та особистісної орієнтації у формуванні географічної картини світу.

Мета вивчення рідного краю засобами шкільної географії визначає такі його завдання:

- набуття учнями предметних компетенцій на основі засвоєння знань про фізико- та економіко- географічні умови рідного краю (села, міста, району, області) як складової частини території України;
- узагальнення і систематизація знань учнів, шляхом використання краєзнавчого підходу, що сприяє їх трудовій підготовці і професійній орієнтації;
- ознайомлення учнів з конкретними заходами в галузі охорони і відновлення природних багатств своєї місцевості.

Отже текст підручників має стосунки до краєзнавчих знань і до їх формування. Завдання і запитання краєзнавчого характеру наведені у підручниках і таким чином розширюють можливості їх методичних апаратів.

Література

1. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/images/files/doshkilna-crednyu/serednyu/derzh-standart/post_derzh_stan.doc
2. Географія материків і океанів. Підручник для 7-го класу загальноосвітніх навчальних закладів. / Топузов О. М., Надтока О. Ф., Назаренко Т. Г., Вішнікіна Л. П. – К.: Світ знань. – 2008. – 292 с.
3. Корнєєв В. П. Форми навчання географії в школі: Посібник для вчителя / Корнєєв В. П. – Кам'янець-Подільський: Абетка, 2004. – 223 с.
4. Навчальна програма з географії (6–9 класи) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/692/educational_programs/1349869088/
5. Надтока О. Ф. Формування національної самосвідомості учнів / Надтока О. Ф. // Світло 3 (22) 2002., С. 88
6. Новікова В. І. Географія Черкаської області: Підручник для 8 – 9 класів загальноосвітніх шкіл Черкаської обл.. – К. : Мапа, 2004. -128 с.
7. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: В 5-ти томах. – Т. 1 / Сухомлинський В. О. – К.: Рад. школа, 1976. – 716 с.
8. Тронько П. Т. Історичне краєзнавство у розбудові суверенної України // Краєзнавство в Україні: сучасний стан і перспективи. – К.: Видавничий центр «Академія», 2003. –125 с.

References

1. State Standard of secondary education [electronic resource]. – Mode of access: http://www.mon.gov.ua/images/files/doshkilna-crednyu/serednyu/derzh-standart/post_derzh_stan.doc
2. The geography of continents and oceans. Textbook for 7th grade secondary schools. / Topuzov O.M. Nadтока A. F., T. Nazarenko , Vishnikina LP – K. : World Knowledge . – 2008. – 292 p.
3. Kornieiev V.P. Forms of study geography in school: Teacher's Guide / Kornieiev VP – Kamenetz -Podolsk : ABC , 2004. – 223 p.
4. The curriculum in geography (6-9 grades) [electronic resource]. – Mode of access: http://www.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/692/educational_programs/1349869088/
5. Nadтока A. F. Formation of pupils' national consciousness / Nadтока A. F. / Light 3 (22) 2002 . , P 88
6. Novikov V.I. Geography Cherkasy region : Textbook for 8th – 9th grades of secondary schools Cherkassy region .. – K.: Map , 2004. -128 P.
7. Sukhomlynskyi V. Selected works : in 5 volumes . – Т. 1 / Sukhomlynskyi VA – K. Soviet School, 1976 . – 716 p.
8. Tronko P.T. Historic study in the development of independent Ukraine // Local studies in Ukraine : current state and prospects. – K.: Publishing House «Academy» , 2003. -125 P.

КРАЕВЕДЧЕСКАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ УЧЕБНИКОВ ПО ГЕОГРАФИИ ДЛЯ ОСНОВНОЙ ШКОЛЫ КАК СРЕДСТВО РАЗВИТИЯ ИХ СОДЕРЖАТЕЛЬНОГО КОМПОНЕНТА И МЕТОДИЧЕСКОГО АППАРАТА

В статье рассматриваются научно – методические основы использования краеведческого подхода в обучении географии, а также пути его внедрения через структуру и содержание учебников географии для основной школы. В их содержании реализуется ранее предложенная автором статьи идея о трехступенчатой концепции краеведческого познания учащихся . Она осуществляется через призму понятия «родной край», которое воспринимается ими:

- как свой населенный пункт;
- как свой регион (область или другой элемент административно – территориального деления) ;
- как вся территория Украины .

Краеведческая составляющая остается важным элементом содержания учебников географии. Благодаря ее использованию ученики общеобразовательных учебных заведений расширяют представление об окружающей среде, природных и социальных явлениях, более полно формируют собственную географическую картину мира. Кроме этого, проектирование краеведческой составляющей на методический аппарат учебников значительно расширяет его возможности.

***Ключевые слова:** географическое краеведение, краеведческий подход в обучении географии, понятие «родной край», структура и содержание учебников по географии, основная школа .*

PART OF LOCAL HISTORY BOOKS ON GEOGRAPHY FOR PRIMARY SCHOOLS AS A MEANS OF THEIR SEMANTIC COMPONENT AND ANALYTICAL TOOLS

The article reviews the scientific and methodological basis using regional approach in teaching geography and ways of implementation due to the structure and content of geography textbooks for primary schools . Their content is realized earlier paper by the author proposed the idea trohstupinchastu concept of regional knowledge of students. It is through the prism of «native land», which is perceived:

- As a settlement;
- As a region (area or other element of the administrative territorial division);
- As the entire territory of Ukraine.

Local history component is an important element of modernizing the content of textbooks of geography. Thanks to its use of students of secondary schools expand

understanding of the environment, natural and social phenomena more fully formed its own geographical view of the world. In addition, the design part of local history books on the methodological apparatus greatly enhances its capabilities.

Keywords : geographical studies, regional approach to the study of geography, the term «homeland» , the structure and content of textbooks on geography, basic school .

УДК 371:371.422

КОМПЛЕКСНА ПЕДАГОГІЧНА ДІАГНОСТИКА ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ ЗАСОБАМИ ПІДРУЧНИКА З ФІЗИКИ

Л. В. Непорожня,

*кандидат педагогічних наук,
провідний науковий співробітник лабораторії
математичної та фізичної освіти,
Інститут педагогіки НАПН України,
e-mail: neporozhnya@ukr.net*

У статті розглядаються науково-методичні засади організації та проведення комплексної педагогічної діагностики як основи формування ключових компетентностей засобами підручника з фізики для основної школи. Комплексна педагогічна діагностика, як елемент підручникотворення, передбачає визначення цілей навчально-виховного процесу та об'єктивний і однозначний контроль ступеня їх досягнення.

Ключові слова: педагогічна діагностика, компетентнісний підхід, ключові компетентності, структура і зміст підручників з фізики, основна школа.

Постановка проблеми. Світові тенденції розвитку освіти висувують перед освітянами завдання вдосконалення процесу навчання, приведення його у відповідність до вимог сьогодення. За даними українських і зарубіжних учених, академічна успішність не завжди корелює з практичною, у тому числі з успішною професійною діяльністю. Виходячи з цього, завдання сучасної освіти полягає у розробленні способів реалізації компетентнісного підходу, який передбачає не лише надання необхідних знань, а й виховання творчої, соціально пристосованої людини, що володіє необхідними знаннями, вміннями, моральними якостями і може адекватно реагувати на професійні та життєві ситуації. Одним з важливих елементів реалізації компетентнісного підходу є проведення педагогічної діагностики, як основи цілепокладання процесу розроблення підручників та засобу оптимізації навчального процесу.